

Kovács Péter:

Művészettörténeti adalékok a *Magyar Csupajáték* történetéhez

Egy olyan összművészeti alkotás esetében, mint milyen a *Magyar Csupajáték* volt, lényeges szempont, hogy annak művészettörténeti kontextusai is a kutatás perspektívájába kerüljenek. Mivel a korszak több jelentős képzőművésze is tevékeny részt vállalt az előadásban, az árnyalt, komplex megértéshez ezen aspektust is szükséges feltárni. Már írásunk elején szükséges utalni azonban egy olyan problematikára, amely a források felkutatását megnehezítette. Sem az előadásban alkotóként részt vevő képzőművészek beszámolóiban, sem pedig a hozzájuk kapcsolódó szakirodalomban nem találtam olyan lényegi reflexiókat, amelyek a *Magyar Csupajáték* vonatkozásában fogalmazódtak meg. A nyitókép (*Bethlehembe*) díszletét készítő Molnár-C. Pál – aki egyébiránt más alkotókkal együtt a „római iskola” körének is tagja volt – többoldalas életrajza¹, amelyet lánya állított össze, egyáltalán nem emlékezik meg sem az előadás tényéről, sem az abban végzett munkáról, emellett a művész által írt napló² – amely szintén kiadásra került – sem teszi meg ezt. Hasonló jelenséggel találkozunk a kosztümök létrehozásában – bizonyos forrás³ szerint – részt vevő Zsindelyné Tüdös Klára esetében is, akinek monografikus igényű dokumentumkötetében⁴ található életrajzában ugyan az Eucharisztikus Világkongresszus szerepel – amelyre a kormányzó né díszmagyar ruháját megtervezte –, az előadásban történő bármilyen jellegű részvétel viszont teljes mértékben hiányzik. De ugyanezen szakirodalmi hiány jellemzi *A magyar színháztörténet* vonatkozó kötetét is, amelynek díszlet- és jelmeztervezéssel foglalkozó fejezete egyetlen mondat erejéig említi a *Magyar Csupajátékot* és annak képzőművészeti vonatkozásait, Pekáry Istvánt, Molnár-C. Pált, Büky Bélát és Szőnyi Istvánt hozva szóba csupán.⁵

Írásomban – mindezen kihívásokkal együtt – kettős célkitűzést fogalmaztam meg: 1. részint ismertetni azt a művészettörténeti kontextust, amelynek több – az előadásban részt vállaló – alkotó is tagja volt, és a szakirodalomban „római iskolaként” fogalmazódott meg; 2. részint pedig a fellelt dokumentumok alapján összegezni mindazon adalékokat, amelyek segítenek abban, hogy a *Magyar Csupajáték* összművészeti jellege megmutatkozhasson.

¹ A boldog művész képeskönyve. Molnár-C. Pál 1894–1981. Szerk. CSILLAG PÁLNÉ Éva, Bp., Kossuth, 1997.

² MOLNÁR-C. Pál: *Életem története*. Bp., MCP, 2016.

³ Zsindelyné Tüdös Klára kosztümtervezőként történő említése az előbbieken idézett Schöpflin Aladár-kritikában található, azonban más források a részvételét nem támasztják alá.

⁴ DIZSERI Eszter: *Zsindelyné Tüdös Klára*. Bp., Kálvin János Kiadó, 1994.

⁵ *Magyar színháztörténet 1920–1949*. Főszerk. BEČSY Tamás – SZÉKELY György, Bp., Magyar Könyvklub, 2005, 1058.

A „római iskola” mint alkotói háttér

A *Csupajáték* kilenc darabjának többek között az is különlegessége volt, hogy mindegyik képhez más-más képzőművész készítette a díszleteket. Részt vett a munkában Molnár-C. Pál, Varga Mátyás, Fáy Lóránd [Lóránt], Büky Béla, Mallász Gitta, Fülöp Zoltán, Pekáry István⁶, valamint Szőnyi István, a felsorolt alkotók közül többek szemléletmódját meghatározta az a római tartózkodás, amely egy hivatalos – Klebelsberg Kunó által szorgalmazott – ösztöndíjrendszernek volt köszönhető. A homogenizáló elnevezés talán megtévesztő, hiszen „összetett volta miatt a »római iskola« stílusát nehezebb meghatározni, mint a kor többi, párhuzamos áramlatát”⁷. Az utókor számára a „római iskola” megítélése több ponton problematikus, megvalósulásához szükség volt ugyanis azon nemzetközi szerződésekre, amelyeket a magyar és a pápai állam kötött az olasszal. (Mussolini számára a kulturális kapcsolatok is a külpolitikai térnyerés eszközei voltak, így a magyar-olasz művészeti tárgyú akcióra ideológiai árnyék is vetült.) Emellett azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a *Magyar Csupajáték* képzőművészettel foglalkozó alkotói közül Molnár-C. Pál (1928–1931), Pekáry István (1941), valamint Szőnyi István (1930) az ösztöndíjasok közé tartoztak, közülük ketten még a *Csupajáték* előtt tartózkodtak Rómában. A római tartózkodás fontossága jól látható Molnár-C. Pál életrajzi visszaemlékezéseiben, aki így ír: „Örökre elmoshatatlan emlékképzetek maradtak meg belőle, s azóta is művészetemben az olasz tájázbrázolatok azt hiszem karakterisztikus fontos helyet foglalnak el.”⁸ Felmerül a kérdés azonban, hogy a képzőművész, aki önéletrajzi írásában a gyermekkortól kezdődően reflektál saját életére és művészetére, kiállításaira, festményeire, egyetlen mondatban sem emlékezik meg a *Magyar Csupajáték*ról, illetve az abban történt részvételről. Pekáry István ugyan a vele készült interjúban felidézi a *Csupajáték*ot – ő is rövid ideig 1941-ben Rómában tartózkodik –, azonban visszaemlékezése („Paulini fiatal komponistákat alkalmazott, és főleg Molnár-C. Pál meg én csináltuk a díszleteket”⁹) nem vág egybe az előadásról fennmaradt dokumentumokkal, így erős kétségek merülnek fel a hi-telességet illetően.

⁶ Noha a források rendszerint említik a *Csupajáték*ban részt vett képzőművészeket, a pontos munkamegosztást árnyalhatja Pekáry István egy interjúja, amelyben így ír: „Paulini fiatal komponistákat alkalmazott, és főleg Molnár-C. Pál meg én csináltuk a díszleteket”. Beszélgetés Pekáry Istvánnal = *Táncművészeti Dokumentumok*, 1977, 2. sz., 62.

⁷ P. SZÜCS Julianna: *A római iskola*. Bp., Corvina, 1987, 11.

⁸ Molnár-C. Pál *vallomásai életéről*. Szerk. RAUSCHER Mária – CSÁNYI Tamás, Bp., Szentimrevárosi Egyesület, 1994, 44.

⁹ *Beszélgetés Pekáry Istvánnal*, i. m., 62.

A színpadképek rekonstrukciói

A *Magyar Csupajáték* képzőművészeti vonatkozásai kapcsán a korábbiakban megemlékeztünk a források problematikusságáról. A kutatás ezen része alapvetően három forrásra tud támaszkodni: 1. az előadásban részt vett alkotókról szóló anyagok, illetve a hagyatékok; 2. az előadás fotografiai reprezentációi; valamint 3. az előadásról írott kritikákban szereplő – annak egyes mozzanatait bemutató – szövegek. Az előzőekben utaltunk arra, hogy sajnálatos módon – fájó hiányként – a *Magyar Csupajáték*ban részt vett alkotókról írott monográfiákban, illetve saját visszaemlékezéseikben, publikált naplóikban gyakorlatilag nincs nyoma az előadásnak. A képzőművészek közül minden bizonnyal Molnár-C. Pál, illetve Szőnyi István rendelkezik a legalaposabb dokumentációval, ezzel együtt a zebegényi Szőnyi-múzeumban semmi anyag nem található¹⁰ a *Csupajáték*ról.

A sajtó igen intenzíven foglalkozott a *Magyar Csupajáték*kal, ennek eredményeképp számos újságcikk, kritika jelent meg. Az előadás primadonnája, Bordy Bella ezeket részletesen össze is gyűjtötte.¹¹ Az újságokban szereplő írások mellett olykor fotók is találhatók, amelyeket alapvetően három fotográfus készített: Angelo (Funk Pál), Áldor Dezső, illetve Bojár Sándor. Ezen fotókból kizárólag Áldor Dezső fényképei azok, amelyen a színpadkép is látható. Sajnálatos módon Áldort 1944-ben elhurcolták, hagyatéka pedig megsemmisült¹², így kizárólag a kevés számú publikált fénykép áll rendelkezésünkre. A rekonstrukciót az is nehezíti, hogy a fényképek alatt nincs jelezve, hogy a *Csupajáték* 9 darabja közül melyiket ábrázolja, így az azonosítás is nehézségekbe ütközik. Angelo fotografiai sokkal inkább portréjellegűek, ebből fakadóan a díszlet kontextusához nem tudnak adalékokat nyújtani. Bojár Sándor hagyatéka ugyan rendelkezésre áll, a kecskeméti Magyar Fotografiai Múzeum rendszerezte a képeket, jelenleg a Fortepan digitalizálja a fotókat. Sajnálatos módon az 1938–1939-es évben készült és fennmaradt fényképek között nem található olyan, amely a *Magyar Csupajáték*hoz adalékokat tudna nyújtani.

Molnár-C. Pál részt vett ugyan az előadásban, a fennmaradt dokumentumok nyomán tudható, hogy a *Betlehembe* című misztérium díszletét ő készítette. A művész hagyatéka gondos kezekben van, a Molnár-C. Pál Múzeum igyekszik minden anyagot összegyűjteni, amely bármilyen módon a munkásságához kapcsolódik. A hagyatéok gondos áttanulmányozása során¹³ azonban sem vázlat,

¹⁰ Köszönet illeti Káli-Trutz Enikőt, a Szőnyi István-múzeum muzeológusát, aki az ott megtalálható dokumentumokat átvizsgálta.

¹¹ Bordy Bella hagyatéka megtalálható a Táncarchívumban.

¹² Kincses Károly szóbeli közlése.

¹³ Ezúton is köszönöm Molnár-C. Pál unokájának, Csillag Péternek azt a rendkívüli segítőkészséget, amellyel minden lehetséges módon támogatta a kutatást. Az előadás képzőművészeti mellőzött-

sem írásos anyag nem került elő, amely bármilyen módon újabb szempontokat ad a *Magyar Csupajáték* képzőművészeti vonatkozásaihoz. A sajtóban – Áldor Dezső munkájaként megjelent – három színpadkép kapcsán Csillag Péter megerősítette az újságban található széljegyzetet, amely szerint a középső fotó díszlete egészen bizonyosan Molnár-C. munkája, a háttérben felfedezhető domborzat, a növényzet megjelenítése a művész más – bibliai témájú – munkáiban is megjelenik (például *Menekülés Egyiptomba*, olajfestmény, 50×50). Ugyanezen írásban megtaláljuk még a *Csodafurulya*, valamint az *Enyém a vőlegény* című táncjátékokat, előbbinek Büky Béla, utóbbinak Fülöp Zoltán készítette a díszletét. Sajnálatos módon a *Csodafurulya* díszletéről a fotó igen keveset mutat, az *Enyém a vőlegény* esetében a feteke-fehér kép tud valamelyes támpontokat adni. Fülöp Zoltán életének jelentős részében díszlettervezéssel foglalkozott a Magyar Állami Operaházban, a díszleten egy falusi utcakép látható, amely avantgárd-kubista jegyeket mutat magán. Csak feltételezhetjük, hogy Áldor több fotót is készített az előadásról, hagyatékának megsemmisülése ugyanakkor nem teszi lehetővé ennek felkutatását.

Árulkodó hiány

A fennmaradt dokumentumok alacsony számából jól látható, hogy a művészek a saját életművükben, visszaemlékezéseikben – méltatlanul – mellőzték mind a *Magyar Csupajáték*-beli részvételüket, mind pedig az arra történő reflexiókat. A művészek hagyatékainak gondozói számára is új információként szolgált az előadás. Felmerül tehát a kérdés: mi az oka annak, hogy az alkotók az előadás megemlítését nem tartották érdemesnek, sőt nem is jegyezték munkáik között? Ezzel kapcsolatosan biztos információt nem találtam, így csak utólagos értelmezési kísérlet lehetséges. Részint a *Magyar Csupajáték*-ban részt vett művészek közül a legtöbben nem díszlettervezéssel foglalkoztak, Molnár-C. leginkább egyházművészettel, illetve könyvillusztrálással, Szőnyi és Pekáry tájképfestéssel és életképek ábrázolásával, Mallász Gitta plakáttervezéssel, Fáy Lóránd [Lóránt] grafikával és szobrászattal. A színpadképek készítése a *Csupajáték*-hoz nagy valószínűség szerint csupán kísérletezés volt a részükről, amely fő tevékenységi körükhöz nem tartozott hozzá. Meg kell említeni emellett azt a történelmileg terhelt időszakot is, amelyben az előadás létrejött, ráadásul a II. világháborúnak többen áldozatai is lettek. A dokumentáció, a tv-felvétel, a művészeti visszaemlékezések hiányában sajnálatos módon igen kevés állítást tehetünk arról, hogy milyen jellegű lehetett a képzőművészet részvétele. Sajnálatos módon

ségét jól mutatja, hogy maga Csillag Péter sem hallott soha sem az előadásról, sem pedig arról, hogy Molnár-C. díszletet készített volna ezen előadáshoz.

a megjelent – egyébiránt nagyszámú kritikákban – a képzőművészet szintén rendkívül mellőzött, ennek nyomán még szöveges jellemzéseket sem olvashatunk a díszletekről. Csak bízni lehet abban, hogy esetlegesen a jövőben előkerülhetnek olyan dokumentumok, amelyek jobban rávilágítanak a képzőművészet csupajátékbeli szerepére, sok támpontot nyújthatna a londoni vendégelőadás tv-felvétele is, amely jelenleg lappang. Elmondható tehát, hogy a *Magyar Csupajáték* nem csupán a hazai színház- és tánc kutatás kevésbé fókuszban lévő előadása volt eddig, hanem egyszersmind a képzőművészettel, valamint a színpadi díszlettörténettel kapcsolatos kutatásoknak is mellőzött területe. Abban bízhatunk, hogy a jelenlegi kutatás nem csupán felhívja a figyelmet a *Magyar Csupajátékra*, hanem egyúttal a lappangó dokumentumok előkerülését is elősegíti. A hiány ellenére jól látható, hogy a harmincas évek végén egy olyan kísérletező-fúziós előadás jött létre, amely a művészeket, az alkotókat szoros együttműködésre biztatta, és felhívta a figyelmet az alkotók közötti párbeszéd és kooperáció jelentőségére.

Irodalomjegyzék

- *Beszélgetés Pekáry Istvánnal = Táncművészeti Dokumentumok*, 1977, 2. sz., Bp.
- *A boldog művész képeskönyve. Molnár-C. Pál 1894–1981.* Szerk. CSILLAG PÁLNÉ Éva, Bp., Kossuth, 1997.
- DÍZSERI Eszter: *Zsindelyné Tüdös Klára*. Bp., Kálvin János Kiadó, 1994.
- *Magyar színháztörténet 1920–1949.* Főszerk. BECSY Tamás – SZÉKELY György, Bp., Magyar Könyvklub, 2005.
- MOLNÁR-C. Pál: *Életem története*. Bp., MCP, 2016.
- *Molnár-C. Pál vallomásai életéről.* Szerk. RAUSCHER Mária – CSÁNYI Tamás, Bp., Szentimrevárosi Egyesület, 1994.
- P. SZÜCS Julianna: *A római iskola*. Bp., Corvina, 1987.
- SCHÖPFLIN Aladár: *Bemutatók*, <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (utolsó letöltés: 2019. 09. 28)

A kutatáshoz felhasznált archívumok, gyűjtemények:

- Fortepan
- Kecskeméti Fotográfiai Múzeum
- Molnár-C. Pál Múzeum és a művész hagyatéka
- Szőnyi István Múzeum, Zebegény
- Táncarchívum

A kutatáshoz információkkal járultak hozzá:

- Csillag Péter (Molnár-C. Pál Múzeum)
- Káli-Trutz Enikő (Szőnyi István Múzeum)
- Kincses Károly